

JINDŘICH V. BEZDĚKA

ŘÍČKA KOCÁBA V MINULOSTI JAKO MEZIKMENOVÉ HRANIČNÍ POMEZÍ V DOBĚ HRADIŠTNÍ

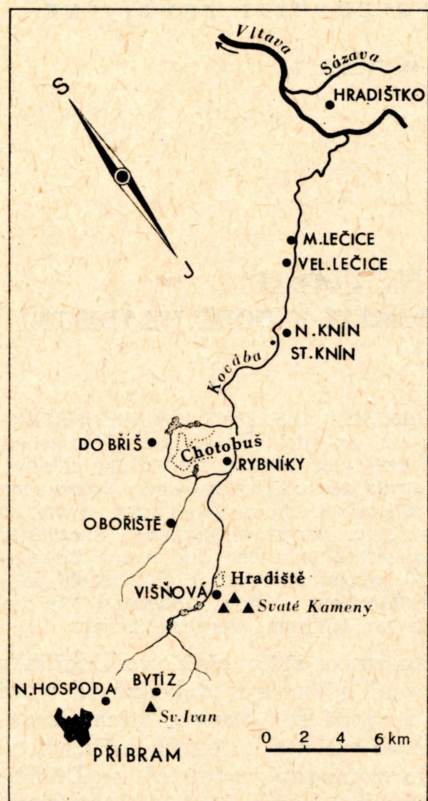
Abstrakt:

DER WASSERLAUF KOCÁBA IN DER VERGANGENHEIT ALS EINE ZWISCHENSTÄMMIGE GRENZE DER BURGSTÄTTEZEIT. Kocába ist ein nicht zu grosser Wasserlauf in Mittelböhmen, der ungefähr 30 km südlich von Prag von links in die Moldau mündet. Nach alten Archivquellen führt der Autor den Beweis des ethymologischen Ursprunges des Namens Kocába (Ghotsava — Chocava — Chocaba). Diese Benennung sowie so mancher Namen anderer Gemeinden, die Existenz einer längst vergangenen Burgstätte und die Lokalisierung gewisser ehemaliger Grenzsteine sind für den Autor Beweiss dafür, dass der Wasserlauf der Kocába um das 10. Jahrhundert herum eine macht-politische Grenze zwischen zwei altslawischen Volksstämmen — den Tschechen (in der Umgebung von Prag) und den Doudleben (südlich von Příbram) dargestellt hat.

Kocába, po Litavce druhý potok pro Příbramsko, spíše však pro Dobříšsko charakteristický, vyvěrá v malé studánce asi půl kilometru východně od Nové Hospody (dnes Příbram IX-Nová Hospoda) a vpadá do Vltavy u Štěchovic daleko od prameně. V podstatě je to jen přívalová vodoteč, v letních měsících téměř bez vody, významná ve starší době jako zlatonosný vodní tok na Dobříšsku a Knínsku. V privilegii Jiřího z Poděbrad z 1. října 1461 pro zlatohorní město Nový Knín přikazuje se knínským horníkům „což koliv oni zlata dobudú hornieho neb na potociach ryžích, to vše mají do vexle a komory naše královské i budúcích kráľuov českých nésti a dávatí“, a dále „mají také tíž obyvatelé knínští svobodu mieti zlata dobývati kdež by se jim koli miesto príhodné k tomu zdálo na dědinách, lesiech, horách neb potociach jim příležitých“, podobně ve Vladislavském privilegii z r. 1500 mají Knínští všechno zlato „potoční i horní“ odváděti do královské komory — oba příkazy se vztahují jedině na Kocábu, protože jiného vodního toku na Knínsku není).

V šestnáctém století, a to zase jen v naznačených končinách, fungovala Kocába jako občasná vodní dráha pro plavení dřeva z dobříšských lesů k Vltavě. V taxaci dobříšského panství z r. 1584 se píše, že „... item k témuž panství jest kus řeky Vltavy u vsi Solenic, item říčka Kocava (*Koczawa*), která jde od rybníka zámeckého [na Dobříši] více než za půl míle zdělí...“ a na jiném místě „... item plavcům, kteříž dříví po potoce Kocábě (*Koczabie*) až na řeku Vltavu plaví, upouštívá se z rybníkův vody, za kteroužto vodu dávají od každého voru 3 ½ denáru; schází se toho ročně do 7 kop čes.“ (Měst. archiv na Dobříši). Ze dvou stejných tvarů, užitých v jednom a téžže aktu, je zjevnou neustálenost názvů již v tehdejší době.

Pro výklad jména přináší August Sedláček (*Snůška starých jmen* atd., Praha 1921) řadu dokladů. Tak pojmenování říčky ve tvaru *Koczaw* objevuje se poprvé 7. května 1361 v rozhodčím aktu v rozepři o hranice pozemků mezi klášterem zbra-

konform. i Podlaha, *Soupis památek okresu Příbram*. Praha 1901, 31). Dne 14. července 1712 potvrzoval purkmistr a konšelé městyse Dobříše nad *Choczabau*, že privilegia jich neobsahují zmínky o kompakzátech (Měst. archiv v Dobříši). V josefinském katastru obce Dubno z r. 1785 uveden pod čís. top. 256 „obecní palouk u *Koczawj*, který slouha užívá“ o délce 118 a šířce 20 sáhů, což je právě onen palouček u Nové Hospody (Příbram IX), kde Kocába pramení.

O Kocábě se zmiňuje též Zacharias Theobaldus jun. (*Genealogica et chronologica iudicium, ducum et regum Bohemiae series*. Wittenbergae 1612) v odstavci o vodách (Sectio III: De fluminibus), kde ji nazývá „*aquae Prziiramenses*“ bez dalšího pojmenování. Podobně Josef Táborský (*Krátké vypsání země české* atd. Praha 1778) uvádí na str. 75 „Koczapka rzeka“, Jaroslav Schaller (*Topographie d. Königreichs Böhmen VIII*. Prag 1778) na str. 83 a znovu na str. 146 „Koczaba“, Bohumil Dlabáč (*Krátké vypsání českého království* atd. Praha 1818) na str. 457 „Vltava u Kobylníka se spojuje s Kocabou“, a jinde „Nový Knín... leží při potoku Kocabě“. Jáchymovský rodák Johannes Criginger vyznačuje Kocabu na svoji mapě z r. 1568 tak, že na Kocábě nejenže leží město Příbram, nýbrž říčka pramení až kdesi u Roupova na Přesticku. Protože autor pracoval zřejmě jen podle cizích informací, jedná se tu o záměnu s Litavkou, ale i tak je vše popleteno. Jiný omyl se vyskytuje i na mapě Čech Mauritia Vogta z r. 1722 (*Nova totius regni Bohemiae tabulla*, reprodukována v *Monumenta cartographica Bohemiae*, která vydal K. Kuchař v Praze 1938), kde Kocába je sice vyznačena

slavským a benediktinským klášteřem na Ostrově u Davle, v aktu se praví, že hranice začíná u vsi Bratřínova a sestupuje k říčce Kocávě (*Koczaw*). Týž tvar se pak opakuje ještě dvakrát ve stejné formě (Tadra, *Listy kláštera zbraslavského*, Praha 1904, 117). O více než půl století později — 29. července 1416 — píše se v rozhodčí výpovědi ve sporu zbraslavského kláštera s kapitulou u sv. Apolináře v Praze, že zbraslavský konvent nemá právo rybolovu v říčce *Choczowa* (Tadra, 227). Roku 1959 objevuje se tvar *Koczawa* (Urbář v zámku jindřichohradeckém), 1597 říčka, jež slove *Choczawa* (DZv 172 C 24), stejného roku jmenují se grunty při řece *Koczawě* (Regesta soudu komor. 32 F 15), 1605 byla stejnojmenná ves nad *Kocábú* (St. ústř. archiv Praha, sign. S M Dobříš 25/11), dnes jen osamělá myslivna východně od Dobříše, roku 1612 *Choczaba* (DZv 135 H 5).

Z dalších dokladů dlužno ještě připomenout mosazný typář dobříšského městského pečetidla o průměru 4 cm z doby kolem 1670 s opisem PECZET MIESTECZKA DOBRZISSE NAD CHOTCZAWAV (Ludvík Kopáček, *Památník okresu dobříšského*. Dobříš 1898, 114;

jako *Koczawa fl.*, podle autora však vyvěrá z rybníku sev. od Neveklova a ústí do Vltavy proti Štěchovicům, tedy právě opačně než jak je tomu ve skutečnosti. Na vojenské mapě z let 1763—1785 (Stát. a dvor. archiv ve Vídni) vyznačena jako *Koczaba-Bach*. Podrobně ji popisuje Jan Krejčí (*Hydrografie Brdských hor*) v časopise KVĚTY (Praha 1885) a v přetisku znovu v publikaci *Brdy, jejich krásy a význam* (Praha 1925).

Podle úředního měření tok Kocáby je dlouhý 44,5 km, rozloha povodí je 313,3 km², průměrná roční srážka v pramenné oblasti činí 573 mm, průměrný roční průtok při ústí je 0,76 m³/sek., což dává roční průtok 23 987 miliónů m³ při specifickém odtoku 2,42 ls/km, koeficient odtoku je 0,132, (Frant. Kovařík, *Vodopis českoslov. Labe*. Praha 1951). Potok se značným spádem 4,1 m/km má však málo vody a posilují jej hlavně odtoky z rybníků kolem Dobříše, průtok však během roku značně kolísá.

Název říčky vysvětluje Jindřich L. Barviř (*O místech dříve zlatonosných v severnějších okolí Nového Knína*. VLTAV. PROUDY VII; č. 7 z 20. července; Praha 1928) a znovu v dalším článku (*Z dějin zlatonosných hor Novoknínských*. VLTAV. PROUDY XIII; č. 3 z 23. března; Praha 1934) takto: „Pro filologické otázky jest zajímavé, že na Velkolečicku (tj. kolem Velké Lečice na Knínsku) podle josefinského katastru ve jmenované poloze „za Kocábou“ četná pole, v nichž mnohých byly rokle; též louka a lada, slulo každé Kocabo, na Malolečicku poloha po levé straně téže řeky slula „v Kocábích“. V druhém článku píše Barviř doslovně takto: „Hlavním tokem vodním v krajině Knínské jest říčka Kocába . . . v staré horní knize Knínské psána jest v letech 1550 a 1551 Chocava, r. 1560 Kocaba a r. 1573 opět Chocava . . . Vyložiti smysl jména Chocava jest nesnadno, aniž lze doložiti, který z obou názvů Kocava i Chocava jest původnější . . . Kocabo byla (podle josefinského katastru obce Velká Lečice) jednotlivá pole, lada i jedna louka v místech, kde bývalo zlato rýžováno, a také názvy ryží při říčce Kocábě ani na těch místech se nezachovaly, považují jméno Kocaba za název kopanin ryžovníckých.“

Pro výklad názvu říčky Kocáby třeba však proniknout hlouběji do minulosti nežli jak dokládá Barviř. V názvu se totiž kryje prastarý slovní kmen *chot-* nebo *chod-*, totožný se slovním kmenem místního názvu *Chotobuš*, což je poloha na jihovýchodním okraji města Dobříše, zčásti zemědělsky kultivovaná, zčásti zalesněná. Chotobuš je táhlá terénní vypnulina o nadmořské výšce 350—370 m, složená z algonkických břidlic, které na různých místech vynikají na povrch. Říčka Kocába teče těsně pod severním svahem Chotobuše, který ve střední nebo mladší době hradištní — před sloučením slovanských kmenů v Čechách v jednotný státní útvar — byl místem, kudy probíhala pomezí hranice mezi českým kmenem kolem Prahy a nějakým jiným slovanským kmenem na dnešním Příbramsku, Březnicku až Blatensku (bývalý kraj Bozeňský), podle dnešního badatelského názoru kmenem doudlebským nebo některou jeho odnoží. Lokalita střežila prastarou zemskou stezku od Prahy do jižních Čech.

Pojem Chotobuš je totiž staré slovanské pojmenování člověka bdějícího, ostražitého, strahujícího, obzírajícího krajinu, tudíž pohraničního strážce v dnešním slova smyslu (analogicky v hornolužické srbštině *Chotjebud* něm. „Frühau“ „Gerneaufsteher“ resp. „Gernewachende“, polskolitevsky *Chotjeband*, podobně starorusky oblastní název *Chotobuži*, vesměs výraz pro lidi bdějící, ostražité, hlídající domovinu). Název říčky má společný slovní kmen s pojmenováním strážní lokality, pod níž protéká, totiž *chot-* nebo *chod-*, tj. ten kdo chodí, prochází podle hranice, tudíž strážce. Z toho vyplývá, že východní partie Kocáby přibližně od

Drásova u Příbramě (kdež v dílčích listech sourozenců Pešíkovských z Komárova z r. 1513, reintabulovaných r. 1547, jako relikv dárného zřízení ještě man Hylan. — DZv 45 D 25), nebo od Višňové až někam za starobylý Knín bylo územím; kolem něhož se strahovalo, hlídalo, čili byla hranicí mezi Čechy kolem Prahy a předpokládanými Doudlebany na jih od Příbramě a dojista i na jihovýchod odsud. Vedle toho má se dnes za prokázané, že rozlehlá krajina jižně a jihovýchodně od brdského pohoří byla v 10. století ovládána kouřimsko-libicými Slavníkovci, což uvedený vývod ještě zdůrazňuje.

Protože pak podle josefinského katastru z oku. 1785 obce Buková u Dobříše existovalo severně od vesnice v blízkosti rybníka Šabatce sedm panských luk, nesoucích rovněž pomístní název Chotobuš (Dolejší Chotovuzí, Hořejší Chotovuzí, na Chotovuzí neb Na vohrádce, Vohrádka v Chotovuzí), je nasnadě, že podobné strážní zařízení bývalo kdysi i v těchto místech, a sice na stezce zvané oficiálně Litavská; stezka nevedla málo schůdným, široce zatopeným a zabahnělým porůčím Litavky od Jinec pod Hluboš, nýbrž přes kopce a vrchy východně od Hluboše (r. 1611 táhli tudy Pasovští, r. 1619 kníže Anhalt na cestě ke stavovskému vojsku u Mirovic, a r. 1741—1942 Francouzi zajatí u Prahy), v důsledku čehož kmenová hranice začínala někde u Hluboše nebo u Bukové či Pičina (starým názvem Piečina, tj. Pěčina ves) a pokračovala oklikami podél okraje starých brdských hvozdu k Dobříši a pak podle Kocáby — Chocavy — Chotsavy k Vltavě. Náznak bývalého kmenového rozčlenění uchoval se ostatně jako dávný relikv i v územní organizaci církevní ještě koncem 14. století. K bechyňskému arcidiakonátu (a kraji Božeňskému) počítány tehdy fary v Příbrami, Višňové a Boroticích, nikoliv ale fary ležící severně od této linie. Také Kosmova zemská stezka vedla do Bechyňska, tj. do arcidiakonátu bechyňského, tudíž i do úkrají Božeňského, který přece musel mít svou dobou rovněž nějaké formální hranice, byť i geodeticky přesně nevytýčené.

Jiným dokladem někdejší pomezí hranice na širším Dobříšsku je i málo známé, podle všech známek slovanské hradiště nad Kocábou mezi Višňovou a Ouběnicemi, skalnatá to ostrožna nad potůčkem říčky, písemně doložená již r. 1674 (sedlák Šimon Maršik v Ouběnicích směnil tu kus pole na hradišti pod 2 strychy. — Grunt. knih. milnínská 1674 fol. 455), a pak opodál ležící „svaté kameny“, dnes již stavbou kravína ve Višňové zničené a odstraněné. Josefinský katastr višňovský z r. 1785 uvádí tu „Položení desáté, u svatých kamenů nazvané, jdouc od vsi Višňový po jedné straně vedle cesty k Stěžovu a po druhé straně vedle cesty k Vohorám až po křížový cesty neb křížovatky nazvaný“, a dále „Položení dvanácté pod strání nazvaný jdouc od vsi Višňový po jedné straně okolo cesty k Ouběnicům a po druhé straně okolo vrchu hradiště nazvaným až po kříž“. Kritické hradiště bylo dojista opět takovým pohraničním „chotobušim“ (a říčka pod ním pomezí hranic) jako u Dobříše. Svaté kameny nelze chápati jinak nežli jako prastarý doklad lokality kdysi významné, střežící hranici a zemskou stezku, i když smysl pojmenování byl dávno zapomenut.

Další pravděpodobný doklad někdejšího hraničního rozmezí leží asi pět kilometrů jihozápadně od Višňové. Je to místo zvané dnes „u sv. Ivana“ (kóta 593 záp. od Bytízu), kde podle Balbínovy legendy žil kdysi problematický český světec Ivan nežli se odebral do jeskyně na potoku Kačáku u sv. Jana pod Skalou na Berounsku (*Historiae beat. Virginis in Sancto Monte Auctuarium* I; 7—18; Pragae 1665). V podstatě je to velký žulový balvan s několika mělkými prohlubeninami; na kterých prý světec odpočíval; r. 1834 vztyčen na balvanu rozměrný žulový kříž. Josefinský katastr bytízský z r. 1785 popisuje lokalitu jako panský

les čís. top. 530 „u svatého kamena“ o výměře 195 126 čtver. sáhů. Asi čtvrt kilometru východně od nadvýšeného místa probíhá trasa prastaré zemské stezky, v terénu dosud znamenitě patrná, protože hluboko projezděná a s kritického místa ivanského balvanu dobře ovladatelná. S lokality je též znamenitý výhled k severu a severovýchodu. Necelý kilometr odsud směrem k severu teče Dubenský potok, mnohem výraznější nežli Kocába sama, s níž se spojuje u silničních křižovatek za Dubencem. Situace tedy obdobná jako u Višňové a na Chotobuši u Dobříše.

S naznačenými poměry a jevy shodují se i názory dalších badatelů. Tak Rudolf Turek (*Kmenová území v Čechách*. ČAS. NÁROD. MUSEA CXXI; 121; Praha 1952) píše na str. 31: „... kmenové území Čechů zaujímalo oblast archidiakonátu pražského kromě dekanátu benešovského; v jižních částech dekanátu podbrdského a ořechovského šla snad hranice po čáře orografické tj. po Hřebelech...“, a znovu na str. 42: „... hranice, rozdělující tehdy českou zemi, šla po čáře Bakov—Domousnický průmysk—Radešín—Posázaví—Hřebeň—Brdy—Zbirožský potok—Mže—Úslava...“, na jiném pak místě (*Poznámky k zeměpisu staročeských kmenů*. SBORNÍK čs. společ. zeměpisné 59: 31—39; Praha 1954) „... v konečném údobí vývoje zaujalo české kmenové území oblast, ohraničenou na severu Labem od ústí Dobrovky a dolní Ohří po ústí Smolnického potoka, na západ Smolnickým potokem, střední částí Džbánu, rozvodím Zlatého a Rakovnického potoka, západním okrajem Rakovnické pahorkatiny, na jihu střední Mží v severní části Krkavčké pahorkatiny, Zbirožským potokem, severní částí Brd, Hřebeň po průrvu Všenorského potoka, Kocábou a Bojovským potokem, na východě jihovýchodním okrajem Průhonické plošiny a pokračováním této čáry mezi Šemberou a Výmolou...“. Předpokládaná hranice podél Kocáby vyznačena i na připojené mapce.

Konformně s tím píše i Josef Maličský (*Sto let diskuse o západních hranicích Slavnickovy říše*. ARCHEOL. ROZHLEDY VI; 84—87; Praha 1954) „... Proti Třemošné za údolím příbramským pramení totiž *K o c á b a*, jejíž poměrně dlouhý tok, ústící do Vltavy u Štěchovic, je přímo ideální hraniční čarou, jen málo odchylnou od hranice, jak si ji představuje R. Turek. Některá seskupení místních názvů po obou jejích březích (např. i název Libice) a skutečnost, že ústí do Vltavy téměř přímo proti slovanskému Hradištku u Pikovic,¹ chránícímu ústí Sázavy, jež je svým dolním tokem další ideální přirozenou hranicí, pravděpodobnost podobné domněny jen zesilují. Snad tedy Kocába je Surinou...“.

Další analogický příklad předpokládané kmenové hranice jako u předcházejících míst lze konstatovati i v poměrné blízkosti Prahy. Tam totiž ve státní botanické zahradě v Průhonících na soutoku potoka Botiče s potokem Dobřejovským vypíná se táhlá náhorní planinka s protáhlým nosem, spočívající na soutoku obou potoků a situovaná západovýchodně, plošná výměra činí 10—12 ha. Nadmořská výška planinky je 330 m, výška nad hladinou Botiče asi 30 m. Název planinky zní dodnes *Chotobuz*, což tedy v prostoru jižně a jihovýchodně od Prahy je třetí doklad pomístního názvu stejného charakteru. Podobně jako u Kocáby leží průhonický Chotobuz těsně nad Botičem a poskytuje daleký výhled do kraje. Soudě podle toho, co řečeno o Kocábě a Chotobuši na Dobříšsku, nelze se o průhonickém Chotobuzi domnívati nic více, nežli že i to byl pomezí

¹) Podle upozornění dr. Rudoifa Turka není Hradištko u Pikovic, zvané Sekanka, hradištěm slovanským, nýbrž žilo jako řemeslnická osada benediktinského kláštera na Ostrově u Davle až ve 13.—14. století.

bod mezi dvěma mocenskými državami — českou kolem Prahy a kouřimsko-libickou východně od naznačené hranice.

Spojíme-li pak pomyslnou čarou Chotovuží u Bukové s Chotobuším u Dobříše a Chotobuzím v Průhonicích zjistíme napodiv, že končiny jižně a jihovýchodně od čáry představují předpokládanou mocenskou oblast kouřimsko-libickou, krajina na západ a severozápad pak oblast českého kmene, čili že všechny tři Chotobuše bývaly někdy v desátém století hraničními body dvou různých staroslovanských kmenů, které později splynuly v jediný dnešní národ. Lokality ztratily pak na původním významu a zůstaly po nich jen neurčité zastřené paměti v pomístních názvech a „svatých kamenech“.

Pohraniční rozmezí kmene českých Charvátů s Čechy bylo by snad možno protáhnout ještě severněji, a sice až do Chcebuze u Štětí nad Labem. Podle listiny, obsažené ve Friedrichově diplomatickém kodexu (CD I, 349), kníže Boleslav II. daroval 14. ledna 993 břevnovskému klášteru mimo jiné „in Chocebus ecclesiam cum duabus curiis et terram sufficientem cum monte Oztrow nuncupato“. Snad i tento Chocebus byl pohraničním místem charvátského kmene ve východních Čechách jako jimi byly Chotobuše na Dobříšsku a u Prahy. Vyznačena hraniční linie se celkem shoduje i s koncepcí Turkovou, jak svrchu uvedeno.

Říčka Chotsava — Chocava — Chocaba — Kocába, neboť jinak nelze vývoj místního názvu tohoto vysvětlit, je tedy zřejmě prastaré pojmenování vodního toku, který jako pomezí dvou mocenských zájmů hrál kdysi v minulosti politickou roli, dávno ovšem zaniklou a věky zasutou.